

Nerlichio (1808 — 1860) gramatika. Taigi rytų aukštaičių tarmė reformatų raštijoje yra atlikusi kur kas didesnę vaidmenį, negu paprastai manoma.

LITHUANIAN INSCRIPTIONS IN A COPY OF "KNYGA NOBAŽNYSTĖS"

Summary

The article analyses the handwritten text of two prayers found in a copy of "Knyga nobažnystės" kept in the M. Mažvydas Library in Vilnius. It was established that the inscription had been made by an evangelist reformist priest, a native of the district of Biržai, who worked in Kelmė. Texts written by the same person can be found in the collection of manuscripts of the reformists of Kelmė, at the library of Warsaw University. These texts are supposed to have been copied out of some old prayer book either of the end of the 18th or the beginning of the 19th century. This text is written in the East High Lithuanian dialect. The linguistic peculiarities of the Biržai region can be seen easily. The facts presented show that the East High Lithuanian dialect played a much more important role in the writings of the reformists than it was supposed before.

KETURI K. BŪGOS LAIŠKAI TOREI TORBIÖRNSSONUI

1992 m. gegužės-birželio mėnesį dirbau slavisto ir baltisto T. Torbiörnssono bibliotekoje bei archyve *, esančiame Lundo universiteto (Švedija) Slavistikos katedroje. Čia susipažinau su buvusiu šios katedros darbuotoju Georgu Jaugeliu, kuris vieno pokalbio metu pasisakė nurašęs keturis K. Būgos laiškus T. Torbiörnssonui — ketinęs juos publikuoti. Laiškų rusų kalba originalai drauge su kita korespondencija ir rankraščiais kurį laiką buvo saugomi T. Torbiörnssono archyve.

G. Jaugelis laiškus nurašęs mašinėle, sudėliojęs diakritinius ženklukus, perkėlęs pabraukimus. Neįrašytas likęs tik jatis (b), kurio rašomojoje mašinėlėje nebuvo, ir kai kurių rusiškų žodžių lotyniškoji raidė i. Iki galo užbaigti korektūros nespėta dėl ligos, netrumpam prikausčiusios G. Jaugelį prie lovos. Grįžus iš ligoninės, pasirodė, kad laiškų originalai kažkur dingę (atidžiai peržiūrėjus T. Torbiörnssono archyvą bei Lundo universiteto bibliotekos Rankraštyno katalogą, ir man jų nepavyko rasti). Originalams neatsiradus, laišškai taip ir liko nebaigti rengti spaudai ir nepaskelbti.

Nors laiškų nuorašai nebuvo visiškai parengti publikuoti, jais galima pasitikėti (apie vieną kitą dvejetainį dalykėlį žr. Paaškinimuose). G. Jaugelis buvo laikomas vienu geriausių Slavistikos instituto leidinių korektorių ir redaktorių, be to, jis yra pavyzdinai parengęs nemažą pluoštą rusų rašytojų laiškų Lundo slavistams (žr. Slavica Lundensia, 1973. Vol. 1, p. 115—140; 1974. Vol. 2, p. 7—116). Norėčiau padėkoti G. Jaugeliui už leidimą nuorašus nusikopijuoti ir paskelbti Lietuvos spaudoje.

* Apie T. Torbiörnssono biblioteką bei archyvą žr. Stundžia B. Lituaništika Lundo universitete // Gimtoji kalba, 1992, Nr. 11. P. 21—25.

Mokslinį darbą minėtoje bibliotekoje bei archyve Švedų instituto (Svenska Institutet) tarpininkavimu finansavo Šiaurės šalių ministrų taryba (Nordic Council of Ministers), kelionės valiutinę dalį sumokėjo Atviros Lietuvos fondas.

Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje yra saugomi šeši T. Torbiörnssonso laišakai (du iš jų — atvirukai) K. Būgai (šifras D 841), taigi galima apytikriai atkurti šių dviejų kalbininkų susirašinėjimą. Pirmame laiške (1923 03 04) vokiečių kalba švedų mokslininkas rašo, kaip sunku Upsaloje gauti lietuviškų knygų; prašo nurodyti prekybininką Kaune. Atskirame lape pridėtas penkių leidinių sąrašas. Į šį laišką K. Būga atsako labai greitai — kovo 15 d. Džiaugiasi galįs padėti įsigyti lietuviškų knygų, kviečia rašyti žurnalui "Tauta ir žodis".

Į K. Būgos laišką T. Torbiörnssonas atsako kovo 21 d. rusų kalba. Dėkoja už atsiųstas knygas, prašo naujų. Rašo iki tol daugiausia skaitęs lietuviškas pasakas, Naujojo Testamento vertimą, K. Donelaitį. Skaitydamas knygas daugelio žodžių nerandęs žodynuose. Balandžio 14 d. dar išsiunčia atviruką. Atsakymą į šiuos du laiškus K. Būga parašo balandžio 27 d. Laiške atsiprašo už ilgą tylėjimą, susijusį su žodyno rašymu.

Šįkart atsakymą šiek tiek uždelsia T. Torbiörnssonas — jo laiškas datuotas birželio 23 d. Į šį laišką K. Būga galėjo atsakyti geriausiu atveju pačioje birželio pabaigoje, tad trečio Būgos laiško, kuris ir yra atsakymas, data (birželio 2 d.), matyt, apsirikimas (žr. Paaiškinimus).

Ketvirtas K. Būgos laiškas — atvirukas — parašytas 1924 m. vasario 6 d. Jame pranešama apie išsiųstą "Lietuvių kalbos žodyno" pirmąjį sąsiuvinį, už kurį T. Torbiörnssonas dėkoja vasario 14 d. laiške. Vėliau (gegužės 11 d.) T. Torbiörnssonas dar parašė atviruką.

Čia skelbiami K. Būgos laišakai pateikti dabartine rusų rašyba, išdėstyti chronologiškai, sunumeruoti. Vienas jų (ketvirtas) parašytas antroje atviruko pusėje. Pabrauktiems teksto žodžiams parinktas pusjuodis šriftas, o pavyzdžiams, kuriuos Būga mėgsta pabraukti (net ne vienu brūkšniu) — kursyvas. Palikta rašybos ir kitokie įvairavimai, pvz., *славяне* ir *словене*. Už patarimus laiškų publikavimo klausimais dėkoju profesoriui Z. Zinkevičiui.

[1]

Kaunas, 15 марта 1923 г.

Многоуважаемый Коллега!

У нас книжное дело плохо организовано. Книги я Вам выслал не чрез книжной магазин, а самлично, что многим надежнее и скорее. Мои Kalbos dalykai распроданы.

Я Вам послал несколько книг, которых Вы не просили. Думаю, что Вы за это пенять меня не будете.

"Švietimo darbas" я считаю ненужным послать Вам, так как Вы все найдете перепечатанным в моей книге "Kalba ir senovė". Других статей по языковедению, кроме моих, в Švietimo darbas не было. На днях Вам будет выслан № 3—6 за 1922 г. "Švietimo darbas" (Festschrift Dr. Johannes Basanavičius), в котором имеются статьи проф. G. Gerullis, J. Endzelin, R. Trautmann, M. Vasmer, St. Mladenov.

И другие книги по литовскому языку, которые окажутся на ковенском книжном рынке, при Вашем желании я охотно постараюсь Вам прислать.

Очень мне приятно, что и за границу начинают интересоваться

литовским языком. Я считаю своим долгом перед наукою и родиною помогать всем по приобретению литовских книг.

Деньги за книги можете мне прислать вложив их в заказное письмо (rekomend.). Желательно получить в американской валюте, т.е. dollars. Причитается мне за уже высланные книги 6 dollars 50 cents (в литовской валюте 65 litai).

К пасхе выйдет из печати большой том (448 стр.) сборника "Tauta ir žodis"), в котором будет целый ряд моих статей по вопросам балтийского и славянского языкознания. Этот сборник наш факультет намерен посылать разным университетам и ученым обществам в обмен на ихние издания. Я думаю, что и Упсальский Университет согласится войти с нами в обмен.

В "Tauta ir žodis" мы будем принимать статьи по балтийской (айс-тийской) филологии и на иностранных (франц., нем., англ.) языках. Нам (факультету) было бы очень приятно, если бы наши северные соседи — шведы — почтили нас статьями по балтийским или балтийско-славянским вопросам языковедения.

Для II тома "Tauta ir žodis" обещали прислать статьи G. Gerulis, R. Trautmann, M. Vasmer, L. Bulachovski (Харьков), P. Schmidt (Riga). II том будет отдан печатать в июне или июле с. г.

На днях я Вам пришлю оттиск из "Tauta ir žodis" моей статьи "Сравнительное рековедение потамология в связи с балтийскими (айс-трискими) и славянскими древностями"¹, в которой я доказываю, что славяне в VI веке сохраняли еще дифтонги (*ai, ei, au*).

За часть причитающихся мне денег будьте добры купить мне Вашу книгу "Die gemeinslavische Liquidametathese"², которой нет в Ковне.

Знакомы ли Вы с книгою R. Trautmann'a "Baltisch-slavischer"³ Wörterbuch"?

Выходит ли журнал Le Monde Oriental? В моей книге "Kalba ir senovė" Вы найдете **уничтожающую** критику на труды Agrell'a и Petersson'a⁴.

Остаюсь с почтением глубоко уважающий Вас K. Būgā

[2]

Kaunas, 1923 m. balandžio (IV) 27 d.

Многоуважаемый Коллега!

Простите, что долго молчал. Молчание вызвано было работою по словарю. Около 5 V уже приступаю составлению рукописи (перенесением карточек в тетради).

За Šv. darbas 3—6, Tauta ir žodis I и Odisėja мне следует получить три доллара (= 30 литов).

Вашу "Liquidametathese" я давно уже получил, за что Вас сердечно благодарю.

Интересно было бы узнать мнение славистов о моей реконструкции отдельных славянских праязыков на основании географических названий (ладога < *āldāgā, польск. *Lana* < прус. *Alnā*, Олыста <

латыш. *Alūksta*, Мечеть < лит. *Merkỹs*, Лучеса < лит. *Laukesà* etc.)⁵.
Всего наилучшего! Преданный Вам К. Būga

[3]

Каunas, 1923 m. birželio (Juni) 2 d.⁶

Многоуважаемый Коллега!

Ваше письмо от 23/VI вместе с приложением получил, получил⁷, за что сердечно благодарю.

Очень рад, что Вы уже познакомились с моей статьей, в которой я говорю о славянской фонетике 6—7 века после Р.Хр.

Lautsubstitution⁸ можно было бы принять для *Ardigastos* (*Радугостъ*), если это явление не наблюдалось повсеместно: *Ладога* || *Aldeigioborg* (1311 года *Oldaga* в ливонском акте Грусман Чудско-лит.элем. I 155)⁹ — на севере, *Lana*¹⁰ *Alnā* "нем. *Alle*" (в вост. Пруссии), *Labe* || *Albis* 'Elbe', *Lābīn*¹⁰ *Albōna* (на Балканах). Фин. (вод.) *artti* "Zank, Streit" показывает, что русские (словене) пришли в соприкосновение с финнами еще в ту эпоху, в которую вместо *рать* (serb. *rat/rāt*) говорили еще *árti* [с акутом] или *ǫrti* (*ǫ* = (*ǫ* = ¹¹ широкое, открытое *o*, близкое к глубокому *a*, напр. в лит. словах *lāpas*, *lābas*). Встреча русских словен с финнами раньше VI—VII века не могла иметь места. В VI—VII веке проникли славяне и на Балканы. Балканское *Raša* "Fluss in Istrien *Arsia*", *Rab*" die dalmatinische Insel *Arbe*" ясно доказывает, что и предки сербов, словинцев и болгар пришли еще с *ārt*, *ālt* ~ *árt*, *ált*. *Rāt*, *lāt*, *rāt*, *lāt* развились самостоятельно на Балканах и самостоятельно в Чехии. Для меня нет ни малейшего сомнения, что при расселении славян на новых территориях, т.е. опять в VI—VII веке после Р.Хр., все славяне вместо *č* и *ž* еще имели *k'* и *g'*. Это показывает не только айстийский (балтийский) и финский материал, но также и западнославянский. *Laukesa* > *Лучеса*, *Särg(i)jár(v)i* > *Сережар*. Фин. *Kimala-inen* "Hummel", эст. *Kääw* (gen. *Kääwi*) || фин. *Käämi* "цевка" показывает, что русские словене в эпоху встречи с финнами говорили еще вместо *чмелъ* и *цевъ* еще **kĩmq̃l'ā* (срв. *kqdel'ь* рядом с *kqdel'ь* и *kqdel'ā* ~ *kqdg̃l'ā* в латыш. *kuodala* и фин.-воп. *kuontal'*^a /*o*) и *kēvi*. *Kēvi* из более древней формы *koivī* или **kaivī*.

Когда на Зап. Двине встретились Финны с русскими словенами, тогда вместо Двина еще произносилось *Dveinā*, что показывает лив. *Veina* (lenser Livones) и эст. *Weina-jõgi* "Düna, Зап. Двина". К тому времени, к которому русские дошли до Сев. Двины, *Dveinā* успела измениться в *Dvēna*, откуда карельское *Viena*¹².

Как видите, мне представляется в совершенно другом виде факты праславянской и общеславянской эпохи. Labu dienu! К. Būga¹³

[4]

Каunas, февраля 6 дня 1924 г.

Многоуважаемый Коллега!

Спасибо за присланные мне Вами Ваши статьи!

Včera отпразил Вам I выпуск моего "Lietuvių kalbos žodynas", о котором будьте добры сообщить Вашим Коллегам лингвистам.

Цена I выпуска в Ковне 12 литов (= 1 амер. доллар 20 ц.) без пересылки. Пересылка I экз. заказною бандеролью 1 лит. 44 цента.

Об этом уже писал проф. E. Lidén'у и H. Petersson'у.

Второй выпуск словаря выйдет из печати вскоре после пасхи.

Всего наилучшего! K. Būga¹⁴

PAAIŠKINIMAI

¹ Žodis *потамология* turėtų būti skliaustuose. Žr. Būga K. Upių vardų studijos ir aisčių bei slovenų senovė // Tauta ir žodis. K., 1923. T. 1. P. 1–44 (= Būga K. Rinkiniai raštai. T. 3. V., 1961. P. 493–550).

² Torbiörnsson T. Die gemeinslavische Liquidametathese. 1–2. Upsala, 1901; 1903 (— Upsala Universitets Årsskrift, 1902; 1904).

³ Turėtų būti Slawisches.

⁴ Žr. Būga K. Rinkiniai raštai. T. 2. V., 1959. P. 151–153, 214–223.

⁵ Plačiau apie šias ir kitas rekonstrukcijas žr. Būga K. Rinkiniai raštai. T. 3. P. 493–550, 741 tt.

⁶ Šio laiško data (birželio 2 d.) yra neteisinga, kadangi tai atsakymas į birželio 23 d. T. Torbiörnssonono laišką.

⁷ Du kartus pakartota *получил*.

⁸ Turėtų būti *Lautsubstitution*.

⁹ Turėtų būti *Трусман*, žr. Трусман Ю. Ю. Чудско-литовские элементы в новгородских пятинах. Часть первая. Ревель, 1897.

¹⁰ Rodos, trūksta ženkle ||.

¹¹ Du kartus pakartota (q =).

¹² Laiške svarstomos problemos nagrinėtos K. Būgos straipsniuose, žr. Būga K. Rinkiniai raštai. T. 3. P. 493–550, 741 tt. ir kt.

¹³ Šio laiško pabaigoje nurodyta, kad tai atviras laiškas, taip pat duoti T. Torbiörnssonono (Schweden/Herrn Dr. Tore Torbiörnsson / Upsala, Universitätt) ir K. Būgos (Abs. Prof. K. Būga. Kaunas, D. Vilniaus gatvė N 2. Litauen) adresai.

¹⁴ Šis laiškas parašytas antroje atviruko pusėje. Pirmoje pusėje yra T. Torbiörnssonono ir K. Būgos adresai, data (6–II–24).

Pastaba. Po šios publikacijos išspausdinimo K. Būgos laiškų T. Torbiörnssonui nuorašai bus atiduoti Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriui.

Bonifacas Stundžia

K.BŪGOS LAIŠKAI LENKŲ KALBININKUI JANUI ROZWADOWSKIUI

Lenkijos Mokslų akademijos archyve Krokuvoje tarp daugelio laiškų, rašytų žymių ir mažiau žinomų žmonių iš įvairių pasaulio kraštų lenkų kalbininkui prof. Janui Rozwadowskiui, yra ir lietuvių kalbos mokslui, kultūros istorijai svarbios korespondencijos.

J. Rozwadowskis (1867–1935) — vienas iš didžiausių lenkų kalbininkų, klasikinių kalbų mokovas, žymus slavistas, indoeuropeistas ir baltistas. Jis